

Література

1. Гонтар А.В. Городские Советы Украины: История становления и развития. – К.; О.: Вища школа, 1990 г. – 204 с.; Гусев К.В., Дробижев В.З. Рабочий класс в управлении государством (1926–1937 гг.). – М., 1968. – 100 с.; Давидюк А.Т. Политическая активность рабочего класса. – Львов. 1986. – 157 с.; Ким А.И. Советское избирательное право. – М., 1965. – 608 с.; Кукушкин Ю.С. Сельсоветы и классовая борьба в деревне (1921–1932 гг.). – М.: МГУ, 1968. – 294 с.; Лепёшкин А.И. Местные органы власти Советского государства (1921–1936 гг.). – М., 1957. – 411 с.; Олейник Н.Н. Деятельность Коммунистической партии по укреплению Советов 1921–1925. – Х.: Вища школа, 1989. – С. 25–49; Смирнова В.В. Зарождение советского избирательного права (1917–1925 гг.). – М., 1973. – 235 с.; Рудик П.Л. История советского избирательного права (1917–1936 гг.). – М., 1991. – 426 с. та інші.
2. ЦДАВО України, ф. 1, оп. 1, спр. 10, арк. 6.
3. История Советской Конституции: Сб. док. 1917–1957. – М.: Изд-во АН СССР, 1957; Конституція УСРР. – Х., 1920.
4. Власть Советов. Орган ЦИК РСФСР. – 1921. – №2. – С. 2–3; Державний архів Кіровоградської області, ф. Р-347, оп. 1, спр. 7, арк. 18.
5. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства УССР, 1921. – №7. – С. 90.
6. Державний архів Вінницької області, ф. 1, оп. 1, спр. 596, арк. 3–4.
7. Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства УСРР, 1926. – №79. – С. 47; Пролетар: Орган ЦК КП(б)У та Всеукраїнської Ради профспілок, 1929. – 28 лютого.
8. Інструкція про вибори до Рад та на з'їзді Рад УСРР. – Х.: Держвидав "Пролетар", 1930. – 46; Інструкція о выборах в Советы и на съезды Советов УССР. – Днепрпетровск, 1934. – С. 22.
9. Орест Субтельний. Україна. Історія // Український історичний журнал. – 1991. – №11. – С. 121–122.

А.О.Гомоляко

З історії археологічних досліджень В.Ю.Данилевича на Слобожанщині

Останнє десятиріччя ХХ – перше десятиріччя ХХІ ст. стали часом справжнього розквіту історичної біографістики в Україні. До наукового обігу активно повертаються імена яскравих представників української науки минулого, професійна діяльність і творча спадщина яких за радянських часів або замовчувалась, або розглядалася під кутом ідеологічних стереотипів. До яскравого сузір'я представників української історичної науки кін. ХІХ – пер. пол. ХХ ст. належить і В.Ю.Данилевич, місце якого в

українській історіографії ще не визначено, а його наукова спадщина не стала предметом спеціального дослідження. Лише останніми роками українські дослідники знову звернули свій погляд на науковий доробок ученого. Окремі аспекти життя та діяльності В.Ю.Данилевича висвітлені у розвідках сучасних істориків С.Ляшка, який проаналізував участь науковця у підготовці і роботі XII Археологічного з'їзду [1]; В.Маслійчука, який оцінив внесок Василя Юхимовича у дослідження історії Слобідської України [2]; А.Гомоляки, який намагався розкрити співпрацю вченого з Історичним товариством Нестора-літописця. Але цього, на нашу думку, замало для глибокого і всебічного вивчення наукової спадщини вченого. Тому автор даної розвідки має за мету дослідити діяльність В.Ю.Данилевича як археолога [3].

У творчій спадщині визначного українського історика Василя Юхимовича Данилевича (1872–1936) – яскравої особистості, людини різнобічних професійних уподобань – помітне місце посідають археологічні студії.

Заохочуваний професором Київського імператорського університету Св. Володимира В.Б.Антоновичем В.Ю.Данилевич відразу після вступу в 1891 р. на історичне відділення історико-філологічного факультету приступив до наукових занять у царині археології та нумізматики. При університеті, починаючи з 1835 р., діяв Археологічний музей та Нумізматичний кабінет, де з-поміж інших колекцій зберігалася нумізматична збірка Кременецької гімназії, рештки нумізматичного зібрання польського короля Станіслава Августа та інші монетні скарби, що загалом складали близько 60 тис. одиниць зберігання [4]. Як згадував пізніше В.Ю.Данилевич у своїй "Автобіографії", "немедленно по поступлении в Университет я приступил под руководством проф. В.Б.Антоновича к занятиям нумизматикой и археологией в Нумизматическом и Археологическом Кабинетах; результатом этих занятий явилось два выпуска "Монетных кладов, принадлежащих Мюнц-Кабинету Университета Св. Владимира", написанные мною в течение первых двух лет университетского курса, а также реферат, представленный мною летом 1893 года IX Археологическому съезду в г.Вильне, членом которого я состоял" [5]. Доповідь молодого вченого була прийнята до друку й опублікована [6].

Ще студентом В.Ю.Данилевич опанував і практику польових археологічних досліджень. Улітку 1893 р. він самостійно обстежив неолітичну стоянку і майстерню, виявлену ним в урочищі Залоз'ї поблизу с.Кістені Рогачівського повіту Могильовської губернії. Докладний опис проведених ним розкопок було опубліковано 1895 р. у популярному київському часописі "Киевская старина" [7]. Значна частина виявлених ним знахідок була

передана на зберігання до Археологічного Кабінету університету Св. Володимира (№ 5893–5910), а решта залишилася в особистій колекції дослідника.

В.Ю.Данилевич став одним із яскравих репрезентантів Київської історико-археологічної школи В.Б.Антоновича. Її ідейною основою був, за словами професора Петра Курінного (1894–1972), "постулат порайонового дослідження національної історії на ґрунті національної плеємінної спорідненості історичного процесу. Другою особливістю цієї школи є те, що археологія вважається одним із найважливіших джерел для пізнання культурного минулого країни. Тому всі історики цього напрямку свідомо використовують археологічне джерело для своїх побудов і майже всі проводять археологічні дослідження як польового, так і лабораторного порядку" [8]. Цим ідейним засадам В.Ю.Данилевич був вірний усе своє життя в науці.

Особливо плідною й успішною була участь В.Ю.Данилевича в археологічних дослідженнях на Слобожанщині, які розгорнулися на поч. ХХ ст. у зв'язку з підготовкою до ХІІ Археологічного з'їзду, проведення якого мало відбутися 15–27 серпня 1902 р. у Харкові. У зв'язку з цим було створено "Попередній комітет" з підготовки ХІІ з'їзду. Його перше засідання відбулося під головуванням ректора Харківського університету 20 березня 1900 р. Очолив Комітет професор Д.І.Багалій, а секретарем обрано приват-доцента Є.К.Редіна [9]. З 1901 р. В.Ю.Данилевич мешкав у Харкові. Вчений переїхав сюди з наміром здобути вчений ступінь магістра й обійняти посаду приват-доцента Харківського університету. 10 листопада 1901 р. молодого науковця було обрано членом Комітету й залучено до роботи зі створення карти монетних скарбів і знахідок поодиноких монет Харківської губернії. На вченого покладался також обов'язок організувати для учасників та гостей з'їзду виставку старожитностей.

Разом з К.М.Мельник, делегованою від історичного товариства Нестора-літописця при імператорському університеті Св. Володимира, В.Ю.Данилевича рішенням Комітету було відряджено в археологічну експедицію для проведення наукових досліджень в Охтирському й Богодухівському повітах Харківської губернії. Катерина Миколаївна Мельник-Антонович (1859–1942) була другою дружиною і соратником професора В.Б.Антоновича. Вона закінчила Полтавську гімназію та Вищі жіночі курси в Києві і стала на той час авторитетним ученим-археологом [10]. Отож спілкування й спільна праця з такою непересічною особистістю, якою була К.М.Мельник-Антонович, були для В.Ю.Данилевича справжньою втіхою.

У вересні–жовтні 1901 р. ними було розкопано 52 курганів поблизу сіл Ницаха (25), Кириковка, Нова Горобина (18), Березівка, Буди (по 8 курганів). Під час наступних досліджень було обстежено також пам'ятки біля сіл Янків Ріг, Стара Горобина, Капітанські Вили, Журавне, Роздольне, Максимівна, Яблучне, ст.Мерчик, Бакирівка, м.Слов'янськ та ін. [11]. Дослідженнями виявлено та обстежено 2 стоянки та майстерні кам'яної доби на правому березі р.Донець поблизу с.Старий Кочеток Зміївського повіту та піщаних дюнах уздовж р.Хухра. Результати досліджень у вигляді чотирьох наукових доповідей були виголошені Данилевичем на Археологічному з'їзді, а потім опубліковані у науковій періодиці [12].

Улітку 1902 р. В.Є.Данилевич здійснив археологічне обстеження Донецького городища, що знаходилося на високому правому березі р.Уд неподалік від Харкова. У своєму попередньому звіті він висловив думку про те, що це добре укріплене давньоруське городище XII–XIII ст. використовувалося, швидше за все, як тимчасове сховище для населення довоколишніх поселень [13]. Під час оглядової екскурсії до цього городища, організованої 18 вересня 1902 р для учасників XII Археологічного з'їзду, вчений продемонстрував ділянку культурного шару і виголосив з цієї нагоди коротку доповідь "Донецьке городище", у якій вказав на необхідність продовження вивчення цієї археологічної пам'ятки.

Подальші дослідження дозволили В.Ю.Данилевичу ототожнити Донецьке городище з літописним містом Донцем – важливим оборонним пунктом у системі лінії давньоруських оборонних укріплень, що пролягала вздовж річок Уда і Сіверський Донець. На основі аналізу археологічних матеріалів дослідник доводив сіверянське походження населення Донецького городища. На його думку, це місто було одним із тих форпостів, які Південна Русь висувала в степ у моменти успішної боротьби з кочівниками і які покидалися мешканцями, коли ця боротьба не була успішною [14].

На основі зібраного археологічного й нумізматичного матеріалу В.Ю.Данилевич уклав карту скарбів і поодиноких знахідок монет Харківського краю [15] та підготував насичену фактичним матеріалом роботу "Значение нумизматики в изучении русской истории" (Харків, 1903). Ця праця привернула увагу наукової громадськості. Зокрема, А.С.Скриленко у своїй рецензії зауважував, що дослідження В.Ю.Данилевича є першою у тогочасній російській історіографії роботою, у якій автор використав усю наявну на цей момент західноєвропейську і російську нумізматичну літературу, через що вона "является необходимым руководством для всякого занимающегося нумизматикой и историей" [16].

Завдяки його праці було вивчено й описано давні монети й інші старожитності, що надходили до Харківського Комітету з улаштування XII Археологічного з'їзду.

логічного з'їзду та до музею Мистецтв і Старожитностей при Харківському університеті [17]. Зібрані в результаті польових археологічних досліджень на Слобожанщині знахідки були виставлені для огляду учасниками з'їзду й опубліковані у спеціальному збірнику

Сумлінна праця В.Ю.Данилевича була належним чином поцінована. 19 грудня 1902 р. його було обрано членом-кореспондентом Імператорського Московського Археологічного Товариства [18]. Невдовзі вченого було включено до складу постійно діючої Комісії (1903–1905) з підготовки XIII Археологічного з'їзду, який мав відбутися в 1905 р. у Катеринославі. Завдання Комісії, як зазначалося у звіті про її роботу, полягали, цитуючи оригінал цього документа, "в выработке плана археологических раскопок; в устройстве этих раскопок; в подготовке предметов, добытых из раскопок для выставки при съезде; в извлечении из материалов, собранных Харьковским Предварительным комитетом по устройству XII Археологического съезда – по различным отделам – таких, которые полезны для издания их; в подготовке научных исследований по археологии и этнографии местностей, подлежащих изучению съезда для издания их в "Трудах комиссии" [19].

За дорученням Комісії у серпні 1903 р. В.Ю.Данилевич провів археологічні розкопки у володіннях харківського землевласника П.Харитоненка. Вчений розкопав дев'ять курганів кіммерійської і скіфської доби [20]. Виявлений ним поховальний інвентар передав на зберігання до університетського музею старожитностей. Крім польових археологічних досліджень, продовжував опрацьовувати добутий під час розкопок матеріал. Як наслідок у підготовленому 1905 р. Харківською Комісією з підготовки XIII археологічного з'їзду збірнику наукових праць було вміщено три його наукові статті [21].

Тим часом у 1902 р. В.Ю.Данилевич успішно склав магістерські іспити з російської історії у Харківському університеті. Навесні 1903 р. прочитав курс лекцій *pro venia legendi*, після чого отримав звання приват-доцента кафедри російської історії університету. З 1904 навчального року науковець викладав факультативний курс лекцій з історії давньоруських земель. Рукопис цього лекційного курсу, що зберігається в Інституті рукопису ЦНБ НАН України ім. В.Вернадського, дозволяє скласти уявлення про глибoku ерудицію й обізнаність вченого [22]. Водночас В.Ю.Данилевич працював "хранителем" університетського етнографічного музею, був членом бібліотечної комісії університету та членом Історико-філологічного Товариства університету.

Восени 1904 р. за порадою і підтримкою Д.І.Багалія вчений зосереджується над вивченням ранньомодерної історії Слобідської України. З

цією метою двічі (1905 і 1907 рр.) побував у відрядження до Москви для роботи над цією темою в архівосховищах. Результатом цієї праці стали опубліковані ним статті-дослідження [23], у яких висвітлювалися питання генеалогії, економічного становища полкової старшини, органи полкового управління. Вже у 1906 р. розпочав підготовку до видання джерельних матеріалів з історії Слобідської України і роботу над докторською дисертацією "Нариси з історії управління Слобідської України в XVII–XVIII ст." [24]. Однак цим намірам не судилося збутися.

Ученого приваблювали і питання стародавньої та середньовічної історії України. В.Ю.Данилевич не зрадив своєму покликанню археолога. Він двічі представляв Харківський університет на археологічних форумах. На XIII Археологічному з'їзді, який відбувся в Катеринославі 1905 р., він був співкерівником однієї із секцій і виступив з доповіддю про монетні скарби Катеринославщини [25]. На третьому обласному історико-археологічному з'їзді, який відбувся 1906 р. у м.Володимир-на-Клязьмі, В.Ю.Данилевич виголосив доповідь, у якій оприлюднив головні результати археологічних розкопок неолітичних пам'яток, проведених ним улітку 1903 і 1905 р. у Таврійській та Херсонській губерніях.

Таким чином, археологічні дослідження, проведені В.Ю.Данилевичем на Слобожанщині в 1901–1905 рр., були досить результативними. Уведені ним до наукового обігу нові матеріали суттєво збагатили уявлення про стародавню історію та старожитності Слобожанщини. Загалом "харківський період" у творчій біографії В.Ю.Данилевича був надзвичайно плідним і доволі успішним.

Література

1. Ляшко С.М. Про участь В.Ю.Данилевича у підготовці та роботі XII Археологічного з'їзду у 1902 р. у Харкові // Археологія. – 2003. – №2.
2. Маслійчук В. В.Ю.Данилевич та історія Слобідської України // Київська старовина. – 2003. – №3. – С. 136–141.
3. Гомоляко А.О. Участь В.Ю.Данилевича у діяльності Історичного товариства Нестора-літописця // Література та культура Полісся. – Ніжин, 2008. – Вип. 42. – С. 189–197.
4. Довнар-Запольський М.В. История императорского Университета Св. Владимира. – К., 1884. – Т. 1. – С. 34–43.
5. Институт рукопису ЦНБ НАН України ім. В.Вернадського, ф. XXIX, спр. 147, арк. 1. Автобиографический очерк и свидетельства о сдаче экзаменов в Киевском университете (копии).
6. Данилевич В.Е. Карта монетных кладов Киевской губернии до первой половины XV ст. // Труды IX Археологического съезда. – М., 1895. – Т. 1. – С. 260–264.

7. Данилевич В.Е. Стоянка и мастерская каменного века в Могилевской губернии, исследованная летом 1893 года // Киевская Старина. – 1895. – Т. XLIX (апрель). – С. 12–18.

8. Курінний П. Історія археологічного знання про Україну. – Мюнхен, 1970 [Видання 2-е, репринтне. Передмова О.Супруненко. – Полтава, 1994]. – С. 43.

9. Протокол первого заседания комитета по устройству XII Археологического съезда в Харькове, 20 марта 1900 г. под председательством Ректора университета // Труды Харьковского Подготовительного Комитета по устройству XII Археологического съезда. – Харьков, 1902. – Т. 1. – С. 1.

10. Див.: Записки Історично-Філологічного Відділу Української Академії Наук. – К., 1923. – Кн. II–III. – С. 130–132.

11. Ляшко С.М. Про участь В.Ю.Данилевича у підготовці та роботі XII Археологічного з'їзду у Харкові // Археологія. – К., 2003. – №2. – С. 132.

12. Данилевич В.Е. По поводу одного погребения вырезанного с землей // Труды Харьковского Подготовительного Комитета по устройству XII Археологического съезда. – Харьков, 1902. – Т. 1. – С. 361–364; Данилевич В.Е. Несколько стоянок и случайных находок каменного века в Ахтырском и Богодуховском уездах Харьковской губернии // Труды Харьковского Подготовительного Комитета по устройству XII Археологического съезда. – Харьков, 1902. – Т. 1. – С. 365–372; Данилевич В.Е. Карта монетных кладов и находок отдельных монет Харьковской губернии // Труды XII Археологического съезда в Харькове. – М., 1905. – Т. 1. – С. 374–410; Данилевич В.Е. Раскопки курганов около с.Буд. и х.Березовки (совместная экскурсия Е.Н.Мельник и В.Е.Данилевича) // Труды XII Археологического съезда в Харькове. – М., 1905. – Т. 1. – С. 411–433.

13. Данилевич В.Е. Донецкое и Хорошевское городище // Труды Харьковского Подготовительного Комитета по устройству XII Археологического съезда. – Харьков, 1902. – Т. 2. – Ч. 2. – С. 227.

14. Данилевич В.Е. Донецкое городище и город Донец (Историко-археологический очерк) // Археологическая летопись Южной России: Журнал, посвященный южно-русской старине. – Харьков, 1904. – №3. – С. 197.

15. Карта монетных кладов и находок отдельных монет Харьковской губернии // Труды XII Археологического съезда в Харькове. – М., 1905. – Т. 1. – С. 314–410.

16. Археологическая летопись Южной России: Журнал, посвященный южно-русской старине. – К., 1904. – №3. – С. 124.

17. Данилевич В.Е. Заметки по археологии и нумизматике // Сборник Харьковского Историко-Филологического общества. – Харьков, 1905. – Т. XVI. – С. 375–395.

18. Биографический словарь членов Императорского Московского Археологического общества // Императорское Московское Археологическое Общество в первое пятидесятилетие его существования (1864–1914 гг.). – М., 1915. – Т. II. – С. 102.

19. Отчет о деятельности Харьковской Комиссии по устройству XIII археологического съезда в г.Екатеринославе, состоящей при Харьковском

Историко-Филологическом Обществе // Сборник Харьковского Историко-Филологического Общества. – Харьков, 1905. – Т. XVI. – С. 1.

20. Отчет В.Е.Данилевича о раскопках, произведенных летом 1903 года (Приложение к протоколу заседания Харьковской Комиссии по устройству XIII археологического съезда в г. Екатеринославе, состоящей при Харьковском Историко-Филологическом Обществе 21 декабря 1904 г.) // Сборник Харьковского Историко-Филологического Общества. – Х., 1905. – Т. XVI. – С. XXIV–XXV.

21. Данилевич В.Е. Стоянка и мастерская около сл.Хухры Ахтырского уезда Харьковской губернии. // Сборник Харьковского Историко-Филологического Общества. – Харьков, 1905. – Т. XVI. – С. 314–321; Данилевич В.Е. Заметки по археологии и нумизматике // Сборник Харьковского Историко-Филологического общества. – Харьков, 1905. – Т. XVI. – С. 375–395; Данилевич В.Е. Материалы к нумизматической библиографии // Сборник Харьковского Историко-Филологического общества. – Харьков, 1905. – Т. XVI. – С. 590–640.

22. Институт рукопису ЦНБ НАН України ім. В.Вернадського, ф. XXIX, спр. 88. Данилевич В.Е. История древнерусских земель. Курс, читанный в Харьковском Университете в 1903/1904 акад. году. – 283 арк.

23. Данилевич В.Е. Время образования Слободских черкасских полков // Сборник статей, посвященных В.О.Ключевскому. – М., 1909; Данилевич В.Е. Из истории управления Слободской Украины XVII ст. // Сыну Украины: Сборник статей в честь проф. В.Б.Антоновича. – К., 1908; Данилевич В.Е. Роспись боршну детей И.Н.Дзиковского // Сборник Харьковского Историко-Филологического Общества, изданный в честь Н.Ф.Сумцова. – Харьков, 1909. – Т. XVIII.

24. Детальныше про цей науковий проект В.Ю.Данилевича див.: Маслійчук В. В.Ю.Данилевич та історія Слобідської України // Київська Старовина. – 2004. – №1. – С. 163–168.

25. Данилевич В.Е. Монетные клады Екатеринославской губернии. – Харьков, 1904. – 18 с.

І.В.Мошик

Становлення в регіональній вищій школі Чернігівщини нових організаційних форм та методів навчання як засобу формування нового інтелігента у 20-х рр. ХХ ст.

Останнім часом серед науковців виник інтерес до вивчення історії України 20–30-х рр. ХХ ст. Глибоке наукове дослідження історичних витоків суті тоталітарної влади та її підтримки широким загалом є одним із гарантів незворотності позитивних змін у суспільстві. Все частіше